पुनव — १ — [illegible] — 9 March 1952 9.45 p.m.

[illegible] राजा बढे

[illegible]रणगांवातील एका चाळीतील कोपऱ्यातील खोली. खोलीच्या दोन्ही भिंतीला खिडक्या असून दोन खोल्या जोडणाऱ्या भिंतीला एक दार आहे. त्यावर कागद चिकटवले आहेत. खोली-समोर गॅलरी. मागे मोठे मैदान. खोलीच्या दारे खिडक्या बंद आहेत. सुधा संजगिरी, कुठल्याशा ऑफिसांत काम करणारी एक मुलगी. नुकतीच तिथे रहावयाला आली आहे तिच्या परिचयाचे एक सद्गृहस्थ सुटीवर गेल्यामुळे सहा एक महिन्यासाठी तिला ती खोली मिळाली आहे. आज होळी पौर्णिमा त्यांतून अशी वस्ती तेव्हां घराबाहेर पडणे [illegible] बाहेर मैदानांतून अस्पष्ट कोलाहल येतो. तिथे होळी पेटायची आहे व तमाशासाठी मंडप घातला आहे. [illegible] मोलकरीण गंगा देखील आली नाही. भीतीने तिला काही सुचत नाही. विरंगुळा म्हणून चहा करण्यासाठी ती स्टोव्ह पेटविण्याचा प्रयत्न करते. शेजारच्या खोलीत लग्न जुळल्यामुळे तसेच राहिलेले उपवर ब्रह्मचारी रहात असतात. त्यांना मोठ्याने गाणे म्हणण्याचा नाद आहे. त्यांत वरचेवर्का सूचकता आहे.

(सुधा) — (पंप करीत) आजच काय झालं मेल्याला — कुणाला ठाऊक — हे पेटा न आता. पंप करून दमले माझे हात! संप पुकारला आहे जसा कांही इथल्या संगतीने: पिन ही नाही मेली एक धड! हे घ्या आळवते तुम्हाला हवं तर —

चा ज्वालांनो या, या ज्वालांनो या
काकोरवाते जाळया, पंप करोनी दमले अमले
या हो या मी पडते पाया
या ज्वालांनो या — (दोन तीनदा म्हणते)

पहा नं मेल्याला घाम फुटतो, का थोडा तरी!, हे शांतीगीत ऐकून साऱ्या समाजानं पेट घेतला असता आतापर्यंत — पण हा स्टोव्ह मेला जन्माचा दुष्ट!

(खोलीतून आवाज) सारीच दुष्टता भरली, कन्हय्या बजाव बजाव मुरली

सुधा :— झाला यांचा पोवाडा सुरू — पिनाही संपल्या, कुणाला मागावं बाई. आज ही गंगा देखील वळली नाही जराशी. तिला धाडलं असतं तर, अन् शेजारी हे असे. तो तंटच वगतोय — बोट धरायची वाट की, मनगट गेलंच हातांत —

(खोलीतली गुणगुण) मोरी नाजुक कलैय्या मरोर दियो रे — मोहे पनघटपर नंदलाल छेर लियो रे —

नको ग बाई - तो चहा नको नि ते मागणं नको — पुन्हा एकदा बघू या (पंप करते) नाहीच न. माझ्याच जिवाची जाळपोळ चालवलीय मेल्यानं. चे मर. मेल्या रहा पडून कोपऱ्यांत! या होळीच्या दिवशीच आमचा स्टोव्ह ही पेटू नये हे नशीबच म्हणायचं!—

शेजारी गुणगुणत उकडल्या दाराकडे येतो.

किस्मत हमारे साथ है जलनेवाले जला करे — (दारावर थाप)

सुधा :— कोण आहे!

शेजारी :— मी आहे, शेजारी

सुधा :— काय आहे?

शेजारी :— जरा दार तर उघडा

सुधा :— पण काम सांगा की, काय आहे ते?

शेजारी :— मी सुद्धा सूचना घ्यायला आलो आहे — अन् थोडी विनंती ही आहे.

सुधा :— कसली सूचना नि कसली विनंती !

शेजारी :— अहो आजचा दिवस कुठला माहित आहे ना तुम्हाला — हुताशनीचा,

सुधा :— हो मग त्या हुताशनीची दृष्ट या ग्रहावर का ?

शेजारी :— उगाच वाईट ग्रह नको धरू करून — मी म्हणतो इथली ही अशी वस्ती, वाईमाण बाहेर पडायची मुश्किल — तेव्हा म्हटलं काही हवं नको असेल तर मला

सुधा :— असं हा आग्रह होता वाटतं तुमचा ?

शेजारी :— तसं नव्हे. शेजारधर्म पाळायला पाहिजे आम्हाला । सदाशिवराव जाताना सांगून गेले इकडे लक्ष ठेवायला, म्हणून म्हणतो पधरा दिवस झालेत तुम्हाला इथं येऊन तरी परकेपणानं वागता आहात अजून — चाळीत अगदी एक कुटुंबासारखे रहातो आम्ही सारे — पलिकडला तो ज्यू शिंपी — त्याची ती सोफी — तो नारायण भट सारे असं काही एक — म्हणून म्हणतो काही लागलं संवरलं.

सुधा :— आभारी आहे मी — पण काही नकोय —

शेजारी :— नाही आता आदळआपट चालली होती स्टोव्हची — पेटत नाही वाटतं नीट —

सुधा :— नाही चांगला पेटतो !

शेजारी :— पहा बुवा संकोच बिंकोच नका धरू — लागेल ते मागा. आता आपण शेजारी झालोत.

सुधा :— बरं मग शेजारी जायचं झालं तर कळवीन तुम्हाला —

शेजारी :— (जाताना गुणगुणतो) किती किती सांगू तुला ग !
बाई किती.

सुधा :— (लटकं न ऐकल असा बोलतानं) मेलो !

शेजारी :— (आश्चर्याने ओळीवर येऊन) काय म्हटलं !

सुधा :— काही नाही.

शेजारी :— माफ करा हं. गायची मोठी वाईट संवय आहे मला. नाटकं नाही ना होत तुम्हाला काही ?

सुधा :— छे ! छे !! (गाण्याचा करता त्रास ?)

शेजारी :— आज मागच्या मैदानात तमाशा व्हायचाय. तमाशा म्हणजे नेहमी होतो तसा नव्हे. चांगला सुधारलेला अगदी राष्ट्रीय तमाशा. लहानसं नाटकच म्हणाना का ! आमच्या बाबासाहेब प्रवर्तकांनी लिहिला आहे. त्यांत हौशीतला अभद्रपणा सांपडणार नाही तुम्हाला. अगदी सुशील वाचकांपासोनी हेवाळ बघावा. आमच्या तमाशा सुधारणा मंडळातर्फे व्हायचाय तो.

सुधा :— असं होय ?

शेजारी :— (त्याची थोडी तालीम व्हायचीय माझ्या खोलीत बाबासाहेब येणार आहेत

वाटायला. म्हणून म्हणतो थोडासा त्रास होईल तुम्हांला आजच्या दिवस.

सुधा :— असं असेल तर काही हरकत नाही. चालू द्या तुमचं — मी खिडक्या दारं बंदच केली आहेत मुळी.

शेजारी :— त्याची यत्किंचितही इतकी भीति बाळगण्याचं काही कारण नाही. लोकांचं चांगल्या प्रकारानं मनोरंजन व हा वसंतोत्सव सांस्कृतिक पातळीवर साजरा करायचा हाच आमचा उद्देश. तमाशा हे महाराष्ट्रातील बहुजनरंजनाचं व प्रचाराचं प्रभावी साधन आहे. हे तुम्हांला सांगायला नकोच.

सुधा :— हं तशी काही जरुरी नाही.

शेजारी :— वा! असं कसं उद्या आमच्या संगीत 'सुतानं स्वर्ग' या प्रहसनाचा प्रयोग तुम्ही पहावा अशी विनंती आहे माझी. या होलिकोत्सवात आलेली विकृति झाडून ही स्वच्छ तमाशाची संस्था उर्जितावस्थेला आणायची हे ध्येय आहे आमच्या मंडळाचं — मी सेक्रेटरी आहे त्याचा. आपण कसलीही भीति न बाळगता खुशाल दारं खिडक्या उघडून बसा. काही त्रास व्हायचा नाही तुम्हांला. अन् मागल्या खिडकीतून सहज पाहता येईल आमचा प्रयोग.

सुधा :— बरं आहे पाहीन.

शेजारी :— ठीक जातो मी! पण दारं काही उघडलं नाहीत तुम्ही. दाराआडूनच बोलत होतात सारखं. असो मर्जी तुमची. बरं येतो अं — लागल्या सवयीस आहे मी जवळच (गुणगुणत जातो) किती किती सांगू तुला ग बाई, मज चैन नसे ग
किती सांगू तुला!

सुधा :— आतां काय करावं बाई — ही गंगा असती सोबतीला तरी बरं होतं — त्या सोफीला तरी बोलवलं असतं

(तेवढ्यात दारावर पुन: थाप पडते)

सुधा :— दार उघडायला लावणारच दिसतंय मला — आतां परत का आलात — मला काही नको!

(बाहेरून) पण मला हवंय ना!

सुधा :— अगबाई! उषा! (जाऊन दार उघडते) तू कशी ग इकडे या वेळी!

उषा :— मला माहीत आहे एक माणूस फार भित्रं आहे म्हणून. आईनेही सांगितलं जा! आले. हे काय ना दारं खिडक्या साऱ्या बंद. गुदमरायचंच आहे वाटतं आतल्या आत.

सुधा :— शर्थ झाली बाई तुझी उषे! आज होळीचा दिवस अन् अशी एकटी बाहेर निघालीस — वाजत गाजत आलीस की, नाही. आपला नाही बाई धीर व्हायचा.

उषा :— अग भित्यापाठी ब्रह्मराक्षस — अन् आतां पूर्वीसारखा शिमगा राहिलाय कुठं! शिवाय कायदा आहे आपल्या पाठीशी.

सुधा :— हं आतां शिमग्याचे नवीनच प्रकार निघालेत म्हणतेस.

उषा :— हो मग त्यात त्यांचं काय कारण वर्षाचा शेवटला दिवस त्यातून वसंतकाल त्यांत थोडासा तोल सुटला तर मी म्हणते क्षम्य आहे, सुधारलेल्या पाश्चात्य राष्ट्रांत याच प्रकारे शिमगा साजरा करतातच की, नाही! त्याचं आपण कौतुक करतो.

सुधा :— आज इथंही फाल्गुन गाजणार आहेत जोरात — मागच्या मैदानात तमाशा

उषा :- निघेजाव ?

सुधा :- अं ह ही उषाबाई आहे त्यांची, वकीली एकेच.

उषा :- नाव

सुधा :- काय जाणं ! हे मधलं दार बोटाने की लागलीच धाऊन येईल स्वारी

उषा :- हो ?

सुधा :- हं इकडच्या भिंतीला चांगले लोक कान आहेत व दाराला डोळे आहेत

(नेपथ्यात गाण्याचा आवाज ऐकू येतो)

"सुरसुखखनी तू विमला, सगुणा कवि बाला
वदनकमलि मन रमणी अचुक दावी मागली "

ती वध स्वोकीला वाचा फुटली (थेऊन दार ठोठावतो)

शे :- आपण बोलवलंत मला ?

उषा :- हो ! जवळ जवळ !

शे :- मला वाटलंच तसं (जवळ येत) - निकड ही पक्कडीची वहिणी आहे

उषा :- पहं पण इतक्या जवळ नव्हे, दारातच

शे :- बोला, काय हुकूम !

सु :- माझ्यापेक्षा ही गाण्याची खरी रसिक आहे बर का

शे :- शोधाया रसिकास नित्य कविता हिंडे न आशा तुटे
सत्भाग्य धावतो दिन पहा की भेट व्हायी कुठे !

उषा :- भेटीला नाही बोलवलं मी. तुमच्याकडे स्टोव्हपिन असली तर
देता का जरा

शे :- अगदी खुशीनं - एक सोडून दोन. आणतोय हं
(गुणगुणत जातो) "साजणी बाई, सजनि मजसि कारे बाई
लागीन घडि जाई, वेध आली भरा, देव आले घरा
करी चतुराई - साजणी बाई "

सुधा :- काय म्हटलं मी ! गाणं ऐकलं की दाराला डोळा लागतोच म्हणून समज.
तरी मी काय निकटवलेय फटीवर

उषा :- हा तर झालेला उपवर दिसतोय - खडा टाकून पहातोय बिचारा

शे :- हं ही घ्या पिन. या इकडे आपल्या दाराशी - फरीमुन देतो आहे
मी - ही एक अन् ही दुसरी. आता मंडळी येतील वहाविना

सुधा :- (हळूच) वध पिनच्या निमित्तानं कागदाला दोन भोकं पाडलीच त्यानं

उषा :- अहो शेजारी, दाराला डोळे आहेत म्हणायचे आता

शे :- काय उपयोग ! 'दोन डोळे शेजारी न भेट न होई संसारी' - तरी
सांगतच्या त्यांना आता सहज बघता येईल तुम्हाला - म्हटलंच
आहे "जरी पाहशी आंत वा काय आहे
कशाला तरी त्या फटी अन् गवाही "

उषा :- (सुधेला) वाचन विचन बरंच दिसतंय गृहस्थाचं

सुधा :- हं - नाटकं आणि कविता. ए, पहाटला बोलाव लवकर.

उषा :— अहो थोडक्या वेळानं पहाल ना या वरं का !

शै :— आता तालीम सुरू व्हायचीय आमची. मंडळी जमायचीय (स्वदेशाच्या समारंभाचा घायचा म्हणजे हंडा उतरावा लागेल म्हणूनच. तेव्हा ^(अहो कारकून) इथूनच इशारा करा दारावर टिचकी मारून. की मी नेमका आलोच.

(उषा सोफ्यावर बसते — त्याचा आवाज होतो — वरोगारी तालमीसाठी मंडळी येऊ लागतात)

+ + +

शै :— या, शिवराम, लक्ष नाही आलं वाटतं अजून — अन् कुठा — हे बघा सगळ्या नकला घडाघड पाठ पाहिजेत हं — बाळासाहेब बरोबर चारला येणार आहेत.

उषा :— कोण ग बाळासाहेब !

सुधा :— (यांच्या सुधारणा मंडळीचे अध्यक्ष आहेत वाटतं — न खात्याचे मंत्र्याचे चिरंजीव.

उषा :— न खाते म्हणजे without - portfolio वाले न !

सुधा :— हं —

शै :— अच्छा शिवराम अगोदर तो शिवकालीन होलिकामहोत्सव होऊ द्या. मग तालीम, हं चला —

अहो तरुण हो कल्पद्रुम हो — स्वातंत्र्याचे प्रणित हो
निज पूर्वज कृत हुताशनीचे मंगल विहार पारसा हो
परसत्तेचा फाल्गुन ठेला स्वदेशांतरी जाळून
गडी मराठे खेळ खेळण्या सर्व निघाले धाडून
खड्गाच्या त्या करी घेतल्या टिपऱ्या सजले होळकर
हल्ला हल्ला करित निघाले करण्या हल्ला अरीवर
(3) समर पटांगण भव्य योजिले हुताशनीच्या महोत्सवा
रिपुरक्ताचे सडे घालुनी समारंभ मांडिला नवा
निजदेशाच्या, सद्भाग्याच्या, स्वातंत्र्याच्या चोराची
दोहुने मुंडे रचिली होळी थोर नगाच्या साम्याची
मग तो प्रभुवर वरि शिवाजी बसला होळी आचार्य
रामदास गुरु भगवन् येता सन्मानाते सांगाया
रिपु ऊर जो धुपू लागला, धूप जाळुनी तो सद्य
गंध अक्षता कुंकुम जवरी भंद अर्पिला नैवेद्य
वरी ठेवता कोपानल भडकली होलिका बहुचंड
तीत जळाला गुलामगिरीचा जुनाट पोकळ एरंड
जयजय हरहर या स्वरघोषे अनंत अंबर नादावले
पार नाही कधी बिभत्स शब्दे वदन त्याहे निज विटाळले
• स्वातंत्र्यास्तव रणी झुंजले शूर होऊनी सशस्त्र
सोंग घेऊनी व्यर्थ विरांची न नाचले बायांत
माळ घातली शिवबाला तादी विजयश्रीने गाढ्यांची
झाली त्याने आर्याकरिता कडी कान मग समर्थाची

अशा रीतीनें प्रसन्न होता स्वातंत्र्याचा वसंत तो
केला उत्सव गुढ्या उभारुनि गुढी पाडवा येता तो
गेले ते दिन परी राहिला बोध त्यांतला कायम हो
निजपूर्वजा कृत हुतात्म्यांचें मंगल विहार परिसा हो.

सगळे :— भले भले सुंदर -

सुधा :— छान होतं नाही ग — अस्सा हवा कांहीतरी प्रकार

उषा :— ऐकू या तरी पुढे काय होतय तें

एक :— शौर्याला शृंगाराची जोड पाहिजे बुवा.

शो :— बरोबर आहे. रंगेलपणाला रंगेलपणा पाहिजेच.

दुसरा :— वसंतोत्सवांत सर्वच रसांचा विकास व्हायला हवा.

एक :— पण शृंगार. हा रसराज आहे.

शो :— हे मग वाद नको — होऊं द्या एक फक्कड लावणी शिवराम

शिवराम :— दुमदार, कोणाची छान, नवती भरज्वान पुसारे आली कुठुन !
स्वरूपाचे तुरती तारे कडाडे कड विजवा पडतील तुटून
~~घवटार~~ सुरत फाकडा, कुदरतवडी, जाडुन वर खडे
गुंफिली वेणी नागिणी लडरे गालावर दोहोकडे
पान खाऊन ओठ करी लाल अंगावर शाल झळकती पुढे
गजगती चाले ठुमुकु डुरी ग जोबन उमटले हुडे

(५) चाल :- वय आटकर बांधा लहान । हरपलो पाहून भूकतहान
कर अर्पण पंचप्राण । रणी ग जाऊं कढून
स्वरूपाचे तुरती —
गगनात चांदणी ठळक, मारशी झळक, उभी ग अंगणी
कोठे नहुन थहुन मारशील छनाछन, नैनांच्या संगिनी
झालो घायाळ घायाळ म
सोंवळा विरवारी व्याळ
जणुं टाहो करी कोयाळ
न फळे वालीशी मान कोणाला ग उडुन
स्वरूपाचे तुरती तारे कडाडे कड विजवा पडतील तुटून

सुधा :— बरं बरं चहा झालाय — बोलाव त्याला

उषा :— हाक मारायला नांव काय ?

सुधा :— टिचकी वाजव.

उषा :— ऊंहुं मोही म्हणते — गाणं —

तो वधा रावबा हेम कुरंग,
सुंदर मारीच हा
नोहे ग हरिण सोन्याचा, मायावी मारिच हा
झाला म्हारे चहा झाला.

सुधा :— तुझ्या रसवंतीला बहर आलेला दिसतोय. या वसंताच्या आगमनानं
(लवट्यांत दार लोटून शेजारी आंत येत)

शेजारी :— माझं नांव काढलं वाटतं तुम्हाला — पण वसंत मला सहसा कुणी म्हणत नाही.

भाऊराव भाऊरावच म्हणतात सारे.

सुधा :— असा हा थोडं आलाच बघा.

वसंत :— भारीच हां अन् मारी बाळ? या यमकानं कळवलं आम्हांला — तुम्हांला ऐकायला येतो का हिलमचा गोंधळ?

सुधा :— अगदी स्पष्ट! तो मोके पाडलीत ना!

शेजारी :— नाहीतर मधलं दार टाकू या उघडून.

उषा :— माझी काही हरकत नाही.

सुधा :— नको नको कुलूपच बरं.

उषा :— अग चांगल्या कार्याला प्रत्येकानं होईल तेवढी मदत केली पाहिजे. होलिकोत्सवात होणाऱ्या जाहीर बीभत्स प्रकाराला आळा घालून त्याला उज्ज्वल स्वरूप यावयाचा यांचा ~~निर्धार~~ प्रयत्न दिसतोय.

शेजारी :— अगदी खरं आहे तुमचं म्हणणं. सामाजिक सहानुभूति पाहिजे. या आमच्या सुधारणा मंडळाचे अध्यक्ष ~~[illegible]~~ चिरंजीव आहेत. त्यांच्याच प्रेरणेनं हे कार्य चालू आहे. दोन वर्षांपासून आमचा तर उलट असा प्रयत्न आहे की, स्त्रियांना देखील त्यांत निर्धोकपणानं भाग घेतां यावा

उषा :— चांगला आहे तुमचा प्रयत्न, प्रत्यक्ष नसलं तरी अप्रत्यक्षपणे मी भाग घेत जाईन. तुमच्या कार्यक्रमांत. मलाही जरा लिहिण्यावाचण्याची आवड आहे.

शेजारी :— अरे वा त्यामुळे एक लेखिका मिळेल की आम्हांला बाळासाहेब आहेतच मी आहे थोडासा. अन् तिसऱ्या तुम्ही. त्यामुळं आम्हांला चांगलं मूठभर मांस चढेल — अं मग उघडू का दार?

उषा :— तं हिला विचारा! काय ग तू भाग घेतलास तर दोन मुठी होतील मांसाच्या.

सुधा :— बरं बरं चहा निवतोय — मग बघू!

उषा :— हे बघा मला काही सूचना करायच्या आहेत तमाशासाठी. त्यांत विविधता आणायचा प्रयत्न केला पाहिजे — आता नाटक म्हणून एक प्रकार आहे कानडीत — न लिहिलेलं समयस्फूर्त नाटक करायची प्रथा आहे तो फार चांगली आहे — शिवाय समस्यापूर्ति — रससंदर्भ — वगैरे कितीतरी सूचना येतील.

शे :— तुम्ही व्हाल आमच्या सुधारणा मंडळीच्या सन्माननीय सभासद. आपण अगदी खुषीनं आणू या सूचना अंमलात.

उषा :— मी सांगते — तुम्हांला एक लावणी — तो वसंत म्हणायला

शे :— हो अगदी अवश्य. थांबा त्या शिवाला बोलावतो. तो आहे आमचा Music Director — शिवा ए शिवा!

सुधा :— नको नको इथं — तू जा लवकर उषा तिकडं.

उषा :— असं ग काय करतेस! स्वतःत वाटत ते.

वसंत :— हो नाहीतर काय)

सुधा !— (आपसांत दार उघडलेलं पुरवलं.

वसंत :— मग सांग्याहून लिवलं—याच बाजूला आहे कडी. मी फटीतून चिकटलेले कागद फाडतो तिकडून.

सुधा !— राजघाच उद्योग तुमचा—सकाळी कागद लावावा संध्याकाळपर्यंत त्याला चांगल्या चिरा गेलेल्या.

उषा :— चिरपरिचय व्हावा अशी इच्छा असेल

शेजारी :— "केव्हांची मी दारी उभी कडी काढा, उठा महाराज दार उघडा"
(दार उघडते)

सुधा :— अगबाई गंगा! तू दिसलीस या मेळाव्यांत
बाई! बाई! मला नव्हती कल्पना.
तू कशाला आलीस ग इथं?

उषा :— हे असलं करायला, तुला विदुषकी बनवायचंय मला. अग जरा गंमत तर बघ - आजच्या काळांत डास कांचेच्या भांड्यासारखं राहून कसं चालेल वेडे !!

शेजारी :— रंगभूमिवर स्त्रियांनी यावं की, नाही, याची चर्चाच करावी पांढरपेशांनी. आमच्या खेळ तमाशांत केव्हांच केला आहे स्त्रियांनी प्रवेश.

सुधा :— मला चकितच केलंस ग तूं अगदी.

गंगा :— असाच इचार होता माझा.

शे :— हा कुशा आहे सांगाड्या आमचा — मग ती काय नाही म्हणत

गंगा !— हे हे भाऊराव.

वसंत :— अग गंगे लाजायच काम नव्हे आपलं — मुळुखावेगळं नाही करीत काही तू - लग्नच करणार ना त्याच्याशी?

सुधा :— हो काय ग गंगे = बोलली नाहीस कधी?

वसंत :— त्यांत काय बोलायचं -
प्रेमळ दो जीवांचं मीलन होतं तरि ते होऊं द्या
एकतान हृदयाची वीणा झंगु नका ती लहरु द्या
तसंच यांचं - जुळून आली जुळं डोळं कबुतराचं जुळं

उषा :— पण जुळलं कधी व कसं?

वसंत :— तमाशांत काम करण्याचं अटीवरच जुळलं म्हणे - छान खणखणीत आवाज आहे गंगीचा - त्यावर तो भाळला आणि त्याच्या ढोलक्यावर ती भाळली — कुशा सांगा बरं तुमचा बारमाही प्रोग्राम.

शिवा :— हं होऊं दे गंगे —
चैताची चेतवन, वैशाखी मीलन, मिनोनी आली मेरा ग
जेठांत भेटी आषाढ तुटी फिरे नजर भिरभिरा ग
वांधू जांभळीला सावन झूला भिजत खेळू सरा
[illegible] तीचा तोरा

कोवळ्या कांट्यानं भरली बाभूळ, जांभुळ गाभूळलं
पिरतीची दवा हा देई माधवा, गुड्यांत मारुं फुलं
डिकेमालीची फुलं लांबसर कानामाधी खोचली
गरगर फिरता फुल पाकळी गालाला बोचली — कुशी ग
कसं गिलंगण, गुंडून सोनं ओलांडून उंबरा — ग
नजर फिरे भिरभिरे —
आश्वीन कार्तिक हळदीचं न्हाणं फुलारली शेवती
जाईजुईला हसूंच हसली लाजवतीची जिवती
मनांत डोकाउनी पाहती मोतीबोर मोगरा
निंबोनी आली भरा
जवळी आलं, पुढं ढकललं मोहतुर मार्गसिरा
कुशा:— पुसांत पुसलं, माघांत हसलं, कसं मुसमुसलं सयंवरा
फागांत फुसलं जरासं रुसलं —
येऊन बसलं माझ्या घरा.

शेजारी:— हे हे असं आहे एकंदरीत! आतां तुम्ही ऐकवा तुमचं.

उषा:— म्हणजे बळजोरी झाली ही. आतां असं करूंया, गंगे तूं ये या खोलींत — दोन फड करूं या आपण; पुरुष मंडळी तिकडे अन् आपण इकडे.

शेजारी:— म्हणजे कलगी अन् तुरा नं — ठीक — हे आतां होऊं द्या उषाताई —

उषा:— म्हण ग गंगे मी सांगते तुला.

काय चारिसी माझा गळा, अरे अवखळा, पुरे बळजोरी —
साधे नृ तुला ही चांदण्यातली चोरी
खाशील दशमीचा चांद काय रे खुळ्या
चांदणं पिठोरी, रानहळदीच्या मुळ्या
चरणीस चवीला जाईजुईच्या कळ्या
6 कुशा बावळ्या, प्रीत चंचळा
प्यायास चकोरा चंद्रकलेच्या चुळा
या उपासपोटी प्रीति नव्हे रे बरी
संभाळ चाकरी मिळवाया भाकरी
पोटास लागतील कळा, उन्हाळी झळा
कसा खडीसाखरेवरी चावरा चटावला मुंगळा

शेजारी:— तुम्ही म्हणजे अगदी झांकलं माणिक आहांत उषाताई.

सुधा:— हं अन् तें सांपडलं कोळ्याला.

शेजारी:— वा! वा! आपल्याला फार गंमत वाटली बुवा — तुमच्या सहवासांत — म्हटलंच आहे.

कोमल बाला मन्मथ पुतळी जवळ असावी सदा
नारी तरुणांची संपदा
मनरमणीचें रूप मनोहर नित्य असो वीक्षणीं
7 सात्त्विक तरुणींच्या दर्शनी
अरुणं: श्रवणीं यावें प्रेममयीचें. प्रेमळ संभाषण
हेंच. कीं, स्वर्गीचें साधन.

मांगल्याची मूर्तिमंती की, शालीनतेची निर्मला
भूतली विलासिनी प्रमला
या विश्वातील प्रेमरसाची वाहते भागीरथी
पावनी देवी ही श्रीमती
पारिजात सुमकोमल शोभा स्वयं इथे संचरे
करितसे जगतीतल साजिरे
नसे मोल या स्त्रीरत्नाचे याला उपमा नसे
अलौकिक तेज भव्य दिव्यसे
तारुण्याच्या कैवल्याचे धाम वामलोचना
असावी जवळी मनमोहना
स्वर्गाचे सोपान कामिनी जवळ असावी सदा
नारी तरुणांची संपदा.

उषा :— |मांडवलशाही| डोकावते तुमच्या वृत्तीत. असा स्वर्ग सोपान मिळावा नाही वाटत तुम्हाला ? अजून ?

शेजारी :— नाही हो. ती जवळ येत नाही म्हणून आपणच तिच्या जवळजवळ रहायचा प्रयत्न करावा दुसरं काय ! — अन् एकदा वय गेलं की, कोण विचारतो आम्हाला ?

सुधा :— आज वसंत पौर्णिमा ने तेव्हा असं उच्चकायला व्हायचंच

शेजारी :— खरं आहे अगदी. ज्यावेळच्या त्यावेळीच व्हायला पाहिजे सारं नाहीतर आमच्यासारखा पश्चात्ताप व्हायचा.

आज पौर्णिमा मुखचंद्राची माथ्यावर चांदणे
ढळलं उद्या मोत्याचे पाणी नीरस मग लेणं
बहर भरारे देठोदेठी रस भरला भरपूर
तारुण्याची सरल संपदा उतरुन जाईल पूर
ज्या दिवसाची त्या दिवसाला रसरंगाची लाट
ओसरून वाहुनी जाईल गंगा पडेल उघडा काठ
लावण्याच्या अफाट दर्या तुफानास आला
त्या लहरीवर बसुनि एकदा जा वैकुंठाला
सौंदर्याच्या या पुतळीवरचे मनियाचे मोर
8 भुरकन् जातील उडून सजणी वाऱ्यावर दूर
मदनाचा दरबार, भरला चढले लाल निशाण
सोड एकदा राजद्वारी तव प्रीतीचे फर्मान
पिवळ्या केसांवरी जांभरी लाल गुलाबी फुले
तोवर गुंफुनि गोफ गुणवती प्रेमन सजवी गळे
आज तरी नैनावर चढला ठाण नीट नीटके
शिकार साधुनि घेइ उद्यांचे काय कुणा ठाऊके

उषा :— तुमच्यांतही रसिकता अगदी ओतप्रोत भरली आहे भाऊराव

शेजारी :— अहो अजून आमचा अंडा यायचाच आहे, तो तर रसिकराज आहे नुसता.

उषा :— कोण ते ?

कवि :- करायचा साज कंठाची, हवी ना कंकणं हाती
नव्या नवतीस नटवाया, फुलं घालीन जळवंती
मृदुस्पर्शी विहंगाच्या मिळोनी मधुर कूजन ते
झाली होतील जी वलयं नवा आणीन मी शांत

उषा :- नको ती कंकणं रत्नांची, भरा की बांगड्या हाती

कवि :- अहाहा मरकतातल्या मिळाली सुंदरी साडी
परागांचीच फुलवंती फुलांच्या चौफुली नाकी
कशी ती सोनचाफ्याची अहो हासून ही व्हा की

उषा :- नसे ना का मुखी शब्द - कशाला नाव नाकाला

कवि :- बरे सोलावया कांदे —

उषा :- कांद्याचं लोणचं घाला

कवि :- जिवाला चाळवायाते फुलं घे चार चंदेरी
सुवर्णाची सु-वर्णिका प्रेमाची माळ सोनेरी

उषा :- तुम्ही आणाल जिंकोनी तशी लंका सुवर्णाची
नको ती सोन लंके मी कशी हो आवरायाची?

वसंत :- वाहो- उषाताई अगदी मार्मिक प्रश्न विचारतात हं!

सुधा :- अन् वसन्ताच्या बाबतीत काही दारिद्र्य नाही. ~~अमरी सरकारी पावसाळ्यात पडून पडल्ये बागांकडे~~

बाळा :- वा भाऊराव आज अगदी एका अलंकार रत्नांचा लाभ करून दिलात तुम्ही.

सुधा :- एवढी साधीसुधी नाहीत ते. प्रत्यक्ष हुताशनी अहो नी चरकं बसलं म्हणजे कळतील.

बाळा :- चटकं बसलं तरी हुताशनीचा उत्सव करायला शांतच सोडतोय आम्ही होळीचे होळकर.

उषा :- बरं थांबू या इथं आता. आम्हाला पादपूजा करायचीय अगोदर.

शृंगारी :- रामा बदलाय ना तमाशा.

उषा :- तेवढ्यासाठीच तर ही घाई

बाळा :- बरं आम्ही करतो आपली तालीम सुरू

सुधा :- उषे तू मधलं दार घे ग नीट लावून.
(दार बंद होतं - गणगवळण ऐकू येतं)
ते संपताच । आला वसंत हसत सारवे

This is the latter page

[illegible] असं नाटक वाचायचं — सुताने [illegible]।

उषा :— खरंच एकदा तमाशा बघायला हवा अं. ऐकलं नि वाचलं खरंच पण पाहिला नाही कधी.

सुधा :— मग जा की. पण इथं राष्ट्रीय तमाशा होणार आहे म्हणे.

उषा :— असं होय ! – हे बघ अगोदर ही खिडकी मी उघडणार – गुदमरल्यासारखं होतय मला (एक खिडकी उघडते)

सुधा :— ए उषा ती खिडकी तेवढी उघडू नकोस हं !

उषा :— का ग ?

सुधा :— तिकडेच तर आहे सारा गोंधळ

उषा :— अरे राष्ट्रीय गोंधळ आहे म्हणतेस ना – मग त्याला आपण पाठिंबा द्यायलाच हवा – (गुणगुणत – घातला महाराष्ट्रात गोंधळ हा कारभार सत्तेचा गोंधळ

ऐक्यास लावले तडे
बोलाचे उडाले बुडबुडे
शिंपले सडे भेदाचे अंगणं
घातला महाराष्ट्रात गोंधळ"

(२)

हे उघडली एकदाची. अग हे बघ अगदी बाल्कनीसारखा उपयोग होईल या खिडकीचा. समोरच दिसतंय रंगपीठ.

सुधा :- तू तरी भारीच ही आहेस उषे, नाही तेच करतेस !

उषा :- आपण तर इथून बघणार तमाशा. असली संधी कोण घालवील ! 'चल राजं रंजागतू मोजेने' – मला मुद्दाम आईनं तुझ्या सोबतीला धाडलंय.

सुधा :- तू आलीस हे खरच खूपच छान झालं.

उषा :- मला माहिती असतं अगोदर तर आणखी ऑडियन्स आणायला असता सोबत.

सुधा :- बरच झालं नाही कळलं ते – म्हणजे चारचौघात बोभाटा तू अगदीच लाज सोडलीस.

उषा :- हे बघ, असं अगदीच बायकी वागणं मला नाही पसंत. समानहक्काच्या गोष्टी करायच्या मग पुरुषीपणाला कशाला भ्यायचं. एवढी शिकलीस – नोकरी करतेस !

सुधा :- कर बाई तुला वाटेल ते – आपल्याला नाही जमायचं.

उषा :- बरं घरात तरी देतोस का ?

सुधा :- अग हा पेशाच नाही मेला – बघ तू हवतर – पिनच नाही टिकली – सगळ्या नकट्या. गंगाही नाही आली आज. कसल्या गडबडीत आहे देवजाणे

उषा :- मग शेजारी विचार ना.

सुधा :- उंहु, नकोच विचार हवं ना)

उषा :- कोण रहातय ?

सुधा :- एक ब्रह्मचारी कारकून, सुधारणा मंडळाचे सेक्रेटरी, व संगीत नटसम्राट.

उषा ~~सुधा~~ :- अगं आरोपासं नाही का तुझं! - तुझं देखील असेल ना, कुणाहेच निघालेय देखील पुरावेदार यायचा.

सुधा ~~उषा~~ :- येऊं दे ना.

उषा ~~सुधा~~ :- अगं 'मुलाने स्वर्ग' आपण आहोत ते फिरून बदलणारी.

सुधा ~~उषा~~ :- एवढे विधाने धाडून ठेवतो की आरोप.

उषा ~~सुधा~~ :- शोधायची तयारी दिसतेय तुझी.

सुधा ~~उषा~~ :- कंटाळा आलाय पटायचा की पडल्यावर पडायला होतं नं—

उषा :— अरसिक आहेस तुसगी. मी आगदी स्वच्छंद बदनार आहे [illegible] नांदीपासून तो भरतवाक्यापर्यंत

सुधा :- मी तुझं आड आलेय तुझ्या?

उषा :- या शोभनातुझं शोध उडायची तुझी. शेजारच्या खोलीत [illegible] हवा, मग कसलं भास नाही.

(तेवढ्यात 'आनंदरंग हसा सारे' म्हणत वसंत [illegible] तो बघ पेढा आणतोय.)

सुधा :- बघ बाई वसंतच्या पाठोपाठ मदनही यायचा.

उषा :- (दार उघडीत) काय हो वसंतराव!

वसंत :- फिरून एक विनंती करायचीय तुम्हाला!

उषा :- करावी ना!

वसंत :- बापूसाहेबांची इच्छा आहे इथूनच नमनाकाव्याची

उषा :- कां हो?

सुधा :- काय उषे आलंय चाहूल मदनाची!

वसंत :- काय हरकत.

उषा :- म्हणजे, असं हुकूम हुकूम का! सोबतसाठी जागा कसली तुम्ही [illegible]

वसंत :- तसं नव्हे हो - इतर बघायचंय लोकांना. शिवाय पार्टीचा खर्च [illegible] ते सगळे असतेच की - तेच असं घेऊन पहायचंय.

उषा :- बरं आहे कारण.

वसंत :- अन् शिवाय सध्या लोकांचे पोटाशिवाय पडायचा मोठी कॉलेजपुढे. ते पुर्ण उघडपणाने नमस्कार करायचा प्रकार जरा बरं दिसत नाही.

उषा :- सुधारकांच्या नावानं देखील!

वसंत :- मी कधी नाही का सांगितलं तुम्हाला - सर्व आपण करतो आहे (नकळत) नमनाचे स्तवनाची आहे लोकांची प्रवृत्ती - पुढेपुढे करून मिर[illegible] पणा नको आहे लोकांना - बघू तुमची काही हरकत नसेल [illegible]

उषा :- या सुधेला विचारा, माझं काय!

सुधा :- म्हणजे माझी शोधायची पंचाईत.)

उषा:- अग अग वसंतराव, सुधाच खरोखरीच सांगू का हिला.
वसंत:- मराठी कविता इतक्या नाही काय आवडतेना?
सुधा:- म्हणे मी इंग्रजी बरं आहे
वसंत:- मग सांगू का बालसाहेबांचा आवडता
उषा:- अं - सांगा की!
सुधा:- उषे!
उषा:- स्वातंत्र्य वाटतं ते आणलं ना!
वसंत:- वसंताच्या निरंजनांत आहेत म्हणून ते - मग!
उषा:- येऊं द्या हो लवकर - पण दोन ओळी स्वतःच्या पाठवून सांगा
वसंत:- अवश्य - ~~सुधा~~ थोडं गं मी (गुणगुणत जातो)

आज होळी पुनवसारखी,
गाजूं ये गाजूं ये
रंगांचे रंग विश्व लाजूं ये लाजूं ये

सुधा:- तूं हे काय गुणगुणतेस उषा!
उषा:- (गात) आज होळी पुनवसारखी गाजूं ये गाजूं ये
सुधाराणा गोंधळ हा - नाचूं ये नाचूं ये
शंख वेणु वाजवीत वाजूं ये वाजूं ये
सुधा:- (उ) वडवडे मी काय म्हणते ते ऐकतेस का!
उषा:- बोल ना!
सुधा:- तूं काय कोणाचं स्वप्न पाहतेस!
उषा:- कोण तिकडे!
सुधा:- मग नवरा ~~[illegible]~~ ही आवडत ह्याला
उषा:- आपली 'सुजाते स्वारी' या नाटकाची नांदी आहे -
पण सूत्र जुळं देणं आहे ना आपल्या हाती —
मग बघ तरी लवकर पुढे -
कोरस:- (एक दोघी. लोक सारे म्हणतात)

आणीन नवरा कृष्णासारखा
आवडे रमणी गोपिका
रास रंगात प्रणयपूर्ण साजूं ये साजूं ये
रंगांचे रंग विश्व लाजूं ये लाजूं ये.